

5. Гендрихівська А.І. Літні дошкільні майдани (авторецензія) // За комуністичне виховання дошкільника. – 1932. – № 7–8. – С. 74–75.
6. Зільберштейн А. До 25-річчя педагогічної діяльності // Радянська освіта. – 1928. – № 1. – С. 81.

УДК 371

Шевченко С.М.

ВКЛАД Я. Б. РЕЗНІКА У РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ РАДЯНСЬКОЇ ДИДАКТИКИ

Серед учених-педагогів України помітне місце зайняв вітчизняний вчений і педагог, професор Українського науково-дослідного інституту педагогіки Академії педагогічних наук України (колишнього УНДПУ), перший доктор педагогічних наук на Україні – Резнік Яків Борисович. Його ім'я у вітчизняний час було широко відоме не лише на Україні, а й за її межами як автора глибоких праць з питань теорії та історії педагогіки, дидактики, методичних посібників і підручників. Він був одним із фундаторів радянської педагогіки на Україні.

Я. Б. Резнік був головним науковцем Наркомосу УРСР і обирався чотири рази депутатом, спочатку Одеської міської ради в 20-х роках і Київської міської ради Печерського району в 30-40-х роках, а також організатором дитячих та вищих навчальних закладів у 20–40-х роках. Потрібно зазначити велику і наполегливу науково-педагогічну, а також громадсько-організаційну діяльність, яка сприяла підвищенню рівня педагога у різноманітних громадських спілках. Організаторські починання Я. Б. Резніка були високо оцінені його сучасниками. Ось як згадує про нього відомий український талановитий педагог-практик і вчений, доктор педагогічних наук, професор, один із провідних учасників “шестидесятницького” руху в українській педагогіці – М. Ю. Красовицький (він сам був безпосереднім учасником подій і минулого (останні 40-50 років), які відбувалися в українській педагогіці). Зокрема, як шукали космополітів в університетах та в інших вищих закладах Києва. Автор пригадує, коли зняли з роботи і жорстоко розкритикували завідуючого кафедрою Київського педагогічного інституту професора Я. Б. Резніка.

Зі спогадів М. Ю. Красовицького відомо, що на четвертому курсі Київського університету навчалась дочка професора Я. Б. Резніка – Єва “красива круглолиця дівчина із сумними карими очима і великою чорною косою” [1: 11]. На загальних факультетських комсомольських зборах від неї вимагали відмовитися від батька і осудити його за антипатріотизм “До цього часу я чую істеричні виступи наших “ідейних” підлабузників, які із “великодушністю захищали” Державу від розбитої, униженої нещасної дівчинки. У кінці вона сказала: “Можливо, мій тато і допустив помилку, цитуючи буржуазних вчених, але я його не рахую антипатріотом” [1: 12]. Малося на увазі те, що він багато друкувався єврейською мовою, але саме це і потрібно відмітити, тому що Яків Борисович Резнік не боявся бути євреєм і не приховував своєї національності. Він вважав себе достойним українцем єврейського походження.

Я. Б. Резнік народився 23 квітня 1892 р. в м. Чорнобилі Київської губернії у родині педагогів. Його сім'я: це старший брат Л. Б. Резнік (у вітчизняний час був відомим єврейським письменником), тато і мама були поважними людьми, вчителями у місцевій Чорнобильській школі, а його рідний дідусь був відомим ученим-талмудистом. Яків Резнік спочатку навчався в початковій, середній та вищій школі. У 1905 р. поступив до Чорнобильських курсів, де продовжував поглиблене вивчення шести мов: російської, української, латинської, німецької, англійської і французької мов, які закінчив у 1909 році.

Протягом 1909–1928 рр. він викладав у школах м. Чорнобиля (в народній єврейській школі) єврейську мову “ідіш” (спочатку він починав викладати мову “ідіш” як наукову мову – мовознавство (писемну), а згодом викладав мову “іврїт” – літературну (розмовну)); м.

Києва (в Київській школі № 46, на Подолі). З 1915–1921 рр. навчався у Київському університеті св. Володимира (тепер університеті ім. Т. Шевченка), а також завідував “Науково-дослідним дитячим будинком”, читав курси з педагогіки для педагогічного колективу Чорнобильської народної школи, лекції з педагогіки на курсах підготовки вчителів Київського університету, а також у школах, які входили в систему “Культур-Ліги”, що існувала у м. Києві з 1918 по 1925 рік під назвою: “Єврейська культурно-просвітницька організація “Культур-Ліга””, завідував і викладав педагогіку у вищому єврейському педагогічному технікумі [3: 6]. Цей рік відзначився для нього ще й закінченням Київського університету на здобуття другої вищої освіти за кваліфікацією викладача української мови та літератури філологічного факультету (перша спеціальність – провізора¹, яка дала обширні знання з медицини та дитячої психології). У цей час він був уже сформованим спеціалістом, готовим до виконання самостійних наукових досліджень, з поглядами і переконаннями, які перекликалися з поглядами найвідоміших українських учених, борців за відродження національної науки, школи, культури. Цей період характеризувався активізацією громадської, організаторської, наукової та педагогічної діяльності Якова Борисовича.

З 1928–1930 рр. Я. Б. Резнік займався викладацькою та громадською діяльністю в Одесі, а також підвищенням професійної кваліфікації педагогів. У цей період учений викладав педагогіку, історію педагогіки у вищих учбових закладах, проводив велику науково-дослідну роботу і на базі Національного інституту народної освіти йому було присвоєно звання професора. На цей час вийшло чимало тематичних статей та підручників ученого. У своїх перших статтях “Проблема виховання учеників” (1917) та “Про комплексне викладання”, “Комплексне навчання: З досвіду дитячого будинку” (1923), “Організація навчальної роботи в дитячому будинку” (1924), “Нові принципи побудови комплексної системи” (1925) Я. Б. Резнік розповідав про перетворення та успіхи народної освіти за перше десятиріччя Радянської влади. Виступав перед учителями шкіл і працівниками народної освіти [2: 118; 6: 3].

Велику увагу Я. Б. Резнік приділяв зміцненню зв’язків сільської школи з громадсько-політичним життям села, українській мові та методиці її викладання, готував відповідні статті. Тут проявляються його здібності як ученого-педагога, наприклад: “Математичний задачник IV рік навчання в трудшколі” (Міський варіант) (1927), “Математичний задачник IV рік навчання в трудшколі” (1928) у яких була основа життєвого змісту.

Саме період з 1930–1941 рр. для Я. Б. Резніка були напрацюванням та розробкою методичних рекомендацій з різних дисциплін, а особливо 1940 рік був пов’язаний із великим внеском у педагогічну систему навчальних посібників “Домашнє завдання та організація самостійної роботи учнів” (1938) (євр. мовою); “Інтерес і увага в викладанні” (1938) (євр. мовою); “Лекція і бесіда як методи викладання в школі” (1938) (євр. мовою); “Методика закріплення навчального матеріалу” (1940); “Психологічні основи навчального процесу” (1940); “Методи викладання в радянській школі” (1941) та ін.; науково-педагогічних розділів Я. Б. Резніка, які ввійшли до навчальних посібників вищих навчальних закладів “Сила виховання” у навчальному посібнику “Про виховну роботу в школі” за ред. Й. А. Ліпмана (1940), а також чотирьох розділів “Діти шкільного віку”, “Радянські школярі”, “Психологічні основи навчального процесу”, “Організація навчальної роботи в школі” у навчальному посібнику з педагогіки за ред. С. Х. Чавдарова (1940).

З 1940 року Я. Б. Резнік – професор Українського науково-дослідного інституту педагогіки, одночасно проводив наукову роботу зі студентами і викладав теорію і історію педагогіки в педагогічному інституті ім. М. Горького (тепер Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова) і одночасно досліджував проблеми радянської дидактики, вдосконалення методів навчання. Виступав зі статтями “Анализ и синтез, индукция и дедукция в познании и в обучении” (1940), “Інтерес і увага у викладанні” (1940), “Індивідуальний підхід до учнів у навчальній роботі” (1940), “Как работать с книгой” (1940),

¹ Провізор – фармацевт – має право працювати в аптеці і самостійно займатися виготовленням ліків.

“Лекція і бесіда як методи викладання в школі” (1940), “Методика виховної роботи в школі і педагогічна спадщина А.С. Макаренка” (1940), “Образование правильных представлений и понятий у детей” (1940), “О значении воспитания” (1940).

У своїй статті “Как работать с книгой” Я. Б. Резнік зазначав, що підручник та його зміст, тип, профіль становить важливу проблему педагогіки як науки і його потрібно сформулювати належним чином. НКО зобов’язав УНДП “приступити до систематичної, науково-критичної та науково-експериментальної праці над проблемами підручника” [5: 22].

До науково-критичної роботи над підручником Я. Б. Резнік відносив: розробку теоретичних основ підручника (побудова, оформлення); опрацювання науково-методичних питань роботи з підручником учителя й учня; критичний аналіз вживаних підручників і вивчення чужоземних підручників, з метою використання цінного досвіду з методичної техніки та оформлення їх; вивчення досвіду роботи шкіл за тими чи іншими підручниками; розробку пропозицій щодо удосконалення окремих підручників, корегування їхнього змісту; укладання науково апробованих методичних посібників.

Наукове вивчення підручника, як впорядкованого і організаційного навчального засобу було поштовхом до написання дидактичної, теоретичної та практичної наукової праці, яка і була першою спробою радянської дидактики у вітчизняній науці. В ній показані і принципи (критерії) вивчення підручника: пристосованість до місцевих умов, зміст (пристосованість до дитячого досвіду, мету, індивідуальні особливості, соціальну значимість матеріалу, його кількість, науковість, стиль) і порядок організації матеріалу, і момент допомоги вчителю, і питання зовнішньої сторони в підручнику. Я.Б. Резнік підкреслював “порядок організації матеріалу”, а до недоліків відносив відсутність єдиного принципу диференціації різних моментів у вивченні підручника [5: 18]. Автор для наукової роботи і наукової перевірки підручників пропонував розв’язати чотири завдання: робота над змістом підручника, аналіз принципів і техніки його побудови, врахування якості словесного і зовнішнього оформлення підручника.

У науковій праці “Теорія і практика навчального процесу” Я. Б. Резнік порушував питання про об’єм наукової роботи над підручником та висловлював свої думки щодо джерел і організації вивчення підручників. Так, на його думку, вивчати підручник можна за двома основними джерелами: спеціально організована система роботи за даним підручником і матеріали з педагогічного досвіду шкіл і педагогів. Підкреслюючи серйозність цієї роботи, Я. Б. Резнік звертав увагу на чітку організацію цілої системи вивчення й наукової перевірки підручників. У ній він визначив сутність і дав характеристику кожного із дев’яти принципів навчання: комуністична ідейність, науковість, систематичність, свідомість засвоєння знань учнями, зв’язок теорії з практикою, наочність у навчанні, міцність знань учнів, врахування вікових та індивідуальних особливостей психічного розвитку дітей, керівна роль учителя в навчальному процесі.

Важливість наукової роботи вченого над проблемами теорії і практики навчального процесу, зокрема підручника незаперечна. З часу написання праці “Теорія і практика навчального процесу” вченого пройшло майже 65 років. А широта, різноманітність, динамічність, актуальність її проблем очевидна. Не випадково у 2000 році в Інституті педагогіки АПН України відбулася науково-практична конференція “Проблеми сучасного підручника” і у 2004 році на базі Вінницького державного педагогічного університету відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція “Профільне навчання: історія, теорія, практика” і були видані збірники наукових праць. Ці навчальні книги дадуть відповідь на багато питань, пов’язаних із розробкою теоретичних положень, експериментальної апробації та практичної реалізації сучасного підручника. І не має сумніву в тому, що потреба науково розробляти питання змісту, структури, оформлення підручника стояла і стоїть перед науково-педагогічними закладами, як вимога, як завдання найближчої роботи.

У 1940 році Я. Б. Резнік завідував відділом дидактики педагогіки в Українському науково-дослідному інституті педагогіки і до початку Великої Вітчизняної війни – відділом педагогіки і виконував обов’язки заступника директора з наукової роботи в Київському

університеті ім. Т. Шевченка, а напередодні війни із сім'єю виїхав до м. Кустанай Казахської республіки і працював там на посаді завідуючого кафедрою педагогіки Кустанайського державного учительського інституту ім. Амангельди Іманової (1941–1944) і викладав лекції з педагогіки [10: 120].

У 1944 р. Яків Борисович повернувся з Кустаная до Києва і приступив до наукової роботи в педагогічному інституті ім. М. Горького; працював заступником директора, а згодом заміщував завідуючого кафедрою педагогіки М. Ф. Даденкова, а також в Українському науково-дослідному інституті педагогіки – завідуючим відділом дидактики.

Я. Б. Резнік входив до складу Вченої Ради педагогічного інституту (1945), в якому за дорученням директора С. А. Литвинова давав консультації з педагогіки викладачам Кременецького учительського інституту. Працював головою Державної екзаменаційної комісії на педагогічному факультеті, а з 3 липня 1945 р. був зарахований на посаду заступника директора з наукової частини. Брав активну участь у конкурсній комісії. Очолював комісію зі складання кандидатського мінімуму з іноземної мови (німецької) для вступу в аспірантуру (1945). Поряд з цим учений продовжував вивчати стан викладання загальноосвітніх предметів у школі, зокрема в школах західних областей УРСР, куди був відряджений керівництвом УНДПУ для вивчення стану їх викладання. У своєму звіті він писав: “Школи західних областей УРСР у 1944/45 навчальному році працювали в особливих умовах, перш за все тому, що за часів німецької окупації справа народної освіти була занедбана. Але не дивлячись на труднощі, програмовий матеріал, який було заплановано, було виконано повністю” [10: 18]. З цього приводу ним була написана стаття “Формалізм у навчанні та способи його усунення”. У ній вчений виніс на розсуд надзвичайно актуальне питання – формалізм у знаннях учнів, що проявляється у вербалізмі, догматичності, у відриві знань від життя, а звідси – в низькій якості знань. На основі узагальнення досвіду автор дошукується причин цієї великої хиби школи і цілком справедливо однією з причин вважає слабке знання вчителями педагогіки, психології й логіки: “Учитель повинен знати не тільки свою дисципліну, але також педагогіку і психологію, щоб уникати у роботі формалізму” [10: 114]. Я. Б. Резнік піддає критиці встановлені зразки планування і структури окремого уроку, справедливо вбачаючи в цій типології одну з причин формалізму у навчанні.

У 1946–1947 рр. Я. Б. Резнік продовжував активно займатись науково-педагогічною діяльністю. Згодом, у нього вийшла фундаментальна праця “Пояснювальне читання в початковій школі” (1947), в якій проаналізовані напрямки викладання граматики, правопису, дані рекомендації щодо застосування різноманітних методів викладання залежно від характеру матеріалу, рівня підготовки учнів, мети уроку.

Вагомим вкладом Я. Б. Резніка в педагогічну науку і шкільну практику став перший стабільний підручник з математики для початкових класів, перші “Методики” її викладання, перший на Україні посібник “Педагогіка” (1940) для студентів педагогічних інститутів, виданий українською мовою, в якому розміщувалися чотири фундаментальні розділи вченого, перша докторська робота про українську дидактику. Майже усі дидактичні розділи містила в собі п'ятитомна його робота “Теорія і практика навчального процесу”. У них він дає глибокий огляд основних напрямів у дидактиці минулого, обґрунтовує завдання освіти і навчання в радянській школі, аналізує поняття “Загальна освіта”, “політехнічна освіта”, “формалізм у викладанні” тощо.

Широкому і всебічному аналізу Я. Б. Резнік піддав окремі методи навчання: розповідь-лекція, бесіда, робота з підручником і книгою, вправи, ілюстрації і демонстрації у навчанні, лабораторні заняття, екскурсії; розкрив значення методів і вимоги до них, підкреслив їх взаємодію, техніку їх застосування відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей, виступав проти універсалізації будь-якого методу, вперше підкреслив їх взаємодію. Відсутність стабільного підручника педагогіки гостро відчували педагоги, студенти. Тому поява першої докторської дисертації з теорії і практики навчання Я. Б. Резніка і першого на Україні підручника з педагогіки за редакцією С. Х. Чавдарова, в якому містилися розділи Я. Б. Резніка для вищих навчальних закладів, була зустрінута з великим задоволенням.

Колеги і опоненти на захисті Я. Б. Резніка стверджували, що він розробив поєднання теорії з практикою завдяки великим знанням психологічної науки. Так, офіційний опонент Я. Б. Резніка, відомий психолог К. М. Корнілов, академік АПНРРФСР у своєму відзиві зазначав, що “робота Резніка заповнює одну з істотних прогалин в нашій радянській психології: вона дає курс педагогічної психології, що стоїть на рівні сучасних вимог, яких не задовольняє жоден з наявних курсів педагогічної психології, більшість яких вийшли з друку ще в дореволюційний час. ...Найбільш сильна сторона дослідження його полягає у тісному зв'язку психологічних проблем з конкретною педагогічною практикою нашої радянської школи...” [11: 32].

Офіційний опонент, педагог С. М. Рівес зазначав, що “дисертація – перша серйозна спроба розбудови системи радянської дидактики і є цінним науковим посібником з рядом питань, розроблених автором по-новому [11: 54], а також С. Х. Чавдаров засвідчив про його велику наукову ерудицію не тільки в галузі педагогіки, але й в галузі психології [11: 49]. Високу оцінку публікаціям єврейською мовою Я. Б. Резніку дав професор І. А. Каїров (вони були в його домашній бібліотеці) [11: 102].

За п'ятдесят років педагогічної діяльності Я. Б. Резнік пройшов шлях від рядового вчителя до відомого вченого і вніс величезний вклад в розробку актуальних педагогічних проблем, узагальнив досвід розвитку радянської педагогіки на Україні. Він є автором біля 200 наукових праць, в тому числі досліджень з історії педагогічної думки на Україні, підручників з педагогіки, методичних посібників.

Велике місце в спадщині Я. Б. Резніка займають дослідження педагогічних поглядів К. Д. Ушинського. Значну увагу він присвятив дослідженню педагогічних ідей Н. К. Крупської та А. С. Макаренка і постійно працював над удосконаленням методики викладання предметів у середній школі. До останніх днів свого життя був викладачем педагогіки Старобільського учительського інституту. Помер 17.VI.1952 року і похований у м. Старобільську Луганської області.

Кращі здобутки великої праці Я. Б. Резніка – невід'ємна частина класичної спадщини українського народу. В сьогоденних умовах доцільно ретельно проаналізувати його досвід, врахувати позитивні надбання і творчо використовувати в практиці навчання молодих громадян Української держави. Теоретичні дослідження, підручники з математики та методичні посібники, наукові праці й методики її викладання й досі не втратили своєї цінності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Красовицкий М. Ю. Педагогика, которую предали: Воспоминания. – Киев-Флорида, 2004. – 239 с.
2. Народа активу працівників Наркомату освіти УРСР // Комуністична освіта. – 1941. – № 5. – С.118–119.
3. Правда історії: діяльність єврейської культурно-просвітницької організації “Культурна Ліга” у Києві (1918-1925) // Зб. документів і матеріалів / За ред. М.О. Рибаківа. – К.: ВІПОЛ, 1995. – 168 с.
4. Резнік Я. Б. Діти шкільного віку: Радянські школярі. Психологічні основи навчального процесу. Організація навчальної роботи в школі // Педагогіка. Посібник для педагогічних вищих шкіл / За ред. С. Х. Чавдарова, 1940.
5. Резнік Я. Б. Как работать с книгой // Советская педагогика. – 1940. – № 10. – С.14–22.
6. Резнік Я. Б. Методика виховної роботи в школі і педагогічна спадщина А.С. Макаренка // Радянський студент. – 1940. – № 59. – червень. – С. 3.
7. Резнік Я. Б. Сила виховання // Про виховну роботу в школі. – К.: Рад. школа / За ред. Й. А. Ліпман, 1940. – С.7–19.
8. Резнік Я.Б. Формалізм у навчанні та способи його усунення // Радянська школа. – 1945. – № 1–2. – С.1–14.
9. Организация учебного процесса. – Фонд 37.Р-344. – 193. – Оп.1. – Д.1. – 956 арк.
10. Отдел науки (1940-1967 гг.). – Фонд 1. – Оп. 70. – Спр. 1822. – 302 арк.
11. Федеральная архивная служба России. Личное дело Резника Я.Б. № 8222 от 25 марта 1940 г. по 5 мая 1940 г. – Фонд Р-9506. – Оп. 15. – Д.113. – 107 арк.